

УДК 165.194

КОХАН В.В., Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Кохан Володимир Васильович – аспірант кафедри соціології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів – когнітивна соціологія, а саме: дослідження соціального інтелекту як сукупного творчого потенціалу суспільства.

КОГНІТИВНА СОЦІОЛОГІЯ ЯК СФЕРА ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

В статті досліджується соціальна інтелігенція в якості загального креативного потенціалу суспільства, що визначає людську здатність виробляти та володіти знаннями. Автор аналізує базові підходи до соціальної інтелігенції, дає коротку характеристику її принципових рис.

In the given article the social intelligence as a whole creative potential of the society determining people's ability to produce and to master knowledge is investigated. The author analyzes basic approaches to the social intelligence study, provides a short characteristic of its principal features.

У сучасних гуманітарних дослідженнях постійно підкреслюється роль різних аспектів пізнання в діяльності людини. Провідні науковці світу наполягають на необхідності приділення значної уваги теоретичному і повсякденному знанню, уявленню, різним інтерпретативним схемам та іншим когнітивним утворенням в аналізі соціокультурної дійсності.

Дослідження когнітивних основ конструювання соціальної реальності здійснюється в різних галузях сучасного гуманітарного знання: філософії пізнання, психології, семіотиці і, звичайно, в соціології. У силу спеціалізованого характеру названих досліджень, вивчення проблеми носить обмежений характер: філософія пізнання досліджує процес пізнання сам по собі, соціальна психологія розглядає взаємодію суб'єктів на мікросоціальному рівні; когнітивна психологія спрямована на розгляд проблем формування моделей та образів явищ навколишньої дійсності.

У свою чергу сфера суспільної думки, вивчення ціннісної свідомості та соціальних ідентифікацій і соціального інтелекту належить когнітивній соціології, яка зосереджується на дослідженні соціально зумовлених особливостей мислення індивідів і груп, аналізі соціальної

природи класифікацій, які часто виступають у ролі засобів конструювання значень і смислів, дослідженні соціальної пам'яті про важливі події, явища і процеси, вивченні соціального часу. Особливого статусу набувають також проблеми зберігання і розподілу знання в соціальних системах та соціальні аспекти прийняття важливих рішень.

Найактуальнішим сьогодні в рамках когнітивної соціології є дослідження соціального інтелекту як сукупного творчого потенціалу суспільства, що визначає здатності людей продукувати і засвоювати знання, форми і методи організації праці та нові технології.

У сучасному світі інтелект є особливим, стратегічно важливим ресурсом. Саме інтелект людей і їх кваліфікація визначають розвиток виробництва і науки, місце держави в міжнародному співтоваристві. Деякі держави запроваджують спеціальні програми, які направлені на стимуляцію творчої активності людей з низьким когнітивним рівнем і підтримку найбільш обдарованих представників суспільства. Адже чим більші кошти країна інвестує в науку, освіту, культуру, прискорює темпи руху соціальної інформації, тим вища питома вага

інформаційних товарів у структурі її експортного потенціалу, тим більша виручка від продажу інтелектуальної власності, особливо за умов глобалізації інформаційного світового простору.

Принципи, що є основою інтелектуальних процесів, виходять далеко за рамки продукування особистісного знання та індивідуальної творчості. Вони є основою сучасних інформаційних технологій – феномена не особистісного і не технічного, а соціального. Мозок (найважливіша функція якого – інтелект) властивий людині, однак мозкоподібні структури і механізми (пам'яті, розпізнавання образів, кодування повідомлень, моделювання ситуацій, аналізу, синтезу тощо) притаманні різним колективним суб'єктам – організаціям, народам, суспільствам. Тому й можна говорити про свідомість, інтелект, розум, дух не лише окремої особи, а й народу [1].

Інтелект, який був спочатку унікальним феноменом, пов'язаним лише з людським мозком набув рис особливого, всезагального атрибуту цілеспрямованих систем будь-якого походження – біологічних (людина, вищі тварини), штучних (ЕОМ, роботи), соціальних (етноси, суспільства, їх підсистеми, колективи та організації людей).

Із завданнями соціологічного вивчення інтелектуальних процесів пов'язана необхідність введення категорії соціального інтелекту в науковий вжиток. Основними підходами до визначення поняття “соціальний інтелект”, що поширені в сучасній науковій літературі, є такі:

Соціальний інтелект – не сума індивідуальних інтелектів, а організована система з позитивним чи негативним синергетичним ефектом, вмонтована в суспільний організм; здатність суспільства розуміти, конструктивно використовувати отримані знання для зняття остаточної чи добавленої ентропії, для досягнення поставлених цілей розвитку [2].

Російський академік М.М. Мойсеев вбачає в соціальному інтелекті одне із важливих цивілізаційних понять, що виникає внаслідок необхідності і можливості обміну інформацією між індивідуальними інтелектами, розвитку колективної пам'яті і організації спільних зусиль у розробці рішень. Колективний інтелект – системна якість сукупності індивідуальних людських розумів, здатних обмінюватися інформацією, формувати загальне світосприйняття, удосконалювати колективну пам'ять і, можливо, виробляти і приймати колективні рішення [3, с. 186].

А.Д. Урсул, розглядаючи соціальний інтелект як сучасну форму суспільної свідомості, пов'язаної з процесом інформатизації суспільства і вирішенням глобальних світових проблем, вказує на механізм формування соціального інтелекту, який полягає в тому, щоб включити індивідуальну свідомість (перш за все

– знання та інформацію) у всезагальні комунікації і, таким чином, вплинути на масову свідомість, громадську думку. Як явище соціально-технологічне, соціальний інтелект повинен включати соціальну пам'ять, засоби масової комунікації, інтелектуальний ринок і потенціал, системи освіти, мережні структури, комп'ютери тощо [4].

Суспільний інтелект – це інтелектуальний потенціал спільноти або окремої людини та їх здатності акумулювати нагромаджену інформацію і здобутий досвід, творити на їх основі нові знання і приймати оптимальні рішення щодо якісно нових норм існування, взаємодії всередині суспільства [5].

Підсумовуючи точки зору різних науковців стосовно природи соціального інтелекту, слід відзначити, що соціальний інтелект виступає в ролі зовнішнього середовища, що визначає корисний компонент у роботі кожної особистості, конструктивність її мислення. У рамках соціального інтелекту формуються ефективні комунікаційні засоби, які дають можливість людям діяти та реагувати на зміни, що відбуваються в світі, сприймаючи події в реальному часі на основі загального досвіду. Інформаційний ресурс людства, у якому акумулюється минула праця, є загальнолюдським (інтернаціональним) здобутком, що дає можливість кожному використовувати його як стартовий інтелектуальний капітал.

Процес формування інтелектуальних здібностей починається з дитинства і реалізується через соціалізацію. Значну роль відіграє процес навчання, що використовує механізми соціального наслідування і соціальної пам'яті. Саме під час навчання і починається дійсне формування інтелекту, тобто залучення до світу систематизованих знань і відбувається набуття інтелектом його соціальної якості. Соціальний інтелект можна звести до структур і механізмів соціальної пам'яті, яка є зовнішньою пам'яттю кожної людини, що виступає в ролі об'єкта соціального наслідування [6, с. 152].

Саме зовнішня соціальна пам'ять людини (нагромаджені у суспільстві знання, досвід, моральні, релігійні, духовні цінності) відіграє переважну роль у творчому мисленні. Такий висновок роблять фахівці в галузі теорії пізнання, які стверджують, що носієм творчого начала залишається традиційний мозок, органічно включений у зв'язки зовнішньої, суто соціальної детермінації і в кінцевому підсумку детермінований не біосом, а соціумом. Тому, якщо свідоме мислення є продуктом виховання, освіти та інших форм “соціального програмування”, то творча здатність мозку детермінована соціумом і культурою.

У 80-х роках ХХ століття М.Є. Форд і М.С. Тісак відзначали, що, як правило, для визначення соціального інтелекту в науковій

літературі використовується один із трьох критеріїв:

- здатність декодувати соціальну інформацію – від навиків розпізнавання невербальних стимулів до винесення вірних соціальних суджень;
- ефективність чи адаптивність соціальної поведінки;
- будь-який соціальний навик, який може бути вимірний [7, с. 197-198].

За аналогією з когнітивними структурами людини, важливо розрізнити інтелект трьох форм спільнот: суспільства в цілому і його підсистем; етносу; організації. Суспільний інтелект розглядається як здатність суспільства засвоювати та використовувати знання з метою подальшого розвитку. При аналізі етнічного інтелекту досліджуються інтелектуальні здібності окремих народів (націй). Дослідження організаційного інтелекту передбачає вивчення особливостей інтелектуальної діяльності в межах підприємств, учбових закладів, різних організацій.

Говорячи про соціальний інтелект як про відкриту систему, більшість науковців звертають увагу на такі його основні характеристики:

- мережна структура;
- соціальна (колективна) пам'ять;
- розвиток засобів масової інформації та комунікації;
- інтелектуальний прошарок творчо мислячих людей;
- нові ідеї;
- кваліфіковані спеціалісти в усіх важливих сферах соціальної практики і відповідна система підготовки й перепідготовки кадрів;
- широка комп'ютерна грамотність;
- інтелектуальний ринок;
- соціальний моніторинг.

Особливої уваги заслуговують функціональні можливості соціального інтелекту, серед яких виокремлюють забезпечення адекватності, адаптивності в умовах, що постійно змінюються, планування міжособистісних взаємодій та прогнозування їх розвитку, розширення соціальної компетенції, можливості саморозвитку та самопізнання.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики дозволяє визначити такі функції соціального інтелекту:

- Пізнавально-оцінювальну, що проявляється у визначенні індивідуальних можливостей для досягнення результатів діяльності, реальної допомоги з боку інших людей у визначенні змісту міжособистісних взаємодій, зумовлених процесом соціалізації. Реалізація цієї функції дозволяє відібрати значущу інформацію, що є адекватною створеним умовам для реалізації себе як суб'єкта (пізнавальний аспект), сформувати оцінювальні судження про те, що відбувається навколо (ціннісний аспект).
- Комунікативно-ціннісна функція соціального інтелекту пов'язана з потребою розуміти

інших і бути зрозумілим самому. Пізнаючи себе у постійній взаємодії з іншими, людина активно продукує і засвоює норми і еталони взаємовідносин всередині суспільства.

- Рефлексивно-корекційна функція знаходить своє відображення в самопізнанні і в усвідомленні позитивних і негативних аспектів пізнавальної діяльності та забезпечує внесення змін у процес взаємодії, направленої на зменшення внутрішнього конфлікту, що дозволяє контролювати емоції, потреби.
- Інтегральна функція, яка полягає у формуванні довгострокових відносин між людьми з перспективою розвитку та позитивного взаємовпливу.
- Мобілізаційна функція покликана долати раптові кризи, довгострокові стреси, розвивати передбачливість та забезпечувати психологічну стабільність у період швидких соціальних змін.

Процес ускладнення людського суспільства та його взаємодії з навколишнім середовищем вимагає цілеспрямованого формування в ньому особливих структур соціального інтелекту. Хоча людський інтелект за своєю природою є універсальним, сучасному суспільству потрібна його спеціалізація, розподіл інтелектуальної праці, формування механізму соціального інтелекту як особливої частини людської культури.

Еволюція суспільної свідомості формує складну й багаторівневу структуру взаємодій всередині культурного простору, що дає можливість розвиватися індивідуальному інтелектові, вкладаючи свій внесок у загальний процес інтелектуального розвитку суспільства. Побутує думка, що інтелектуальний продукт у суспільстві, в основному, створюється невеликою групою творчо обдарованих людей, проте з процесом інтелектуального виробництва пов'язані практично всі члени суспільства. Механізм соціального інтелекту влаштований так, що кожному важливому рівню природної і соціальної реальності відповідає певна інтелектуальна структура, яка займається її вивченням та перетворенням.

У рамках даного механізму об'єднуються фактори науково-технічного, технологічного, соціально-економічного, суспільного, культурного і духовного прогресу, інтегруються ефективні засоби комунікації, завдяки яким люди сприймають події через призму суспільного інтелекту і реагують на них. Така інтелектуальна кооперація, що має на увазі інтенсивне функціонування інтелектуальних структур, передбачає наявність двох взаємообумовлених процесів: посилення інтелектуального потенціалу суспільства і, одночасно, постійне ускладнення соціуму.

Перехід соціального інтелекту на більш високий рівень розвитку, поява комплексу нових наукових і світоглядних ідей завжди передують

новому, складнішому етапу соціальної самоорганізації суспільства. І навпаки, недостатній чи односторонній розвиток інтелектуального потенціалу суспільства здатний не тільки уповільнити, але й зупинити соціальний розвиток.

Глобалізація інформаційного простору та ренаціоналізація світу і розвиток його багатокультурності надає інтелектуальному потенціалу окремого народу (особистості, держави) статус інформаційного тезаурусу (золотого фонду) людства. Інтелектуальний ресурс втрачає національну приналежність, стає загальнолюдським

надбанням. Культурними джерелами подальшого розвитку всезагального інтелекту і його перетворення в цілісність є процеси досягнення всіма народами рівня всезагальної наукової освіченості, соціально-комунікативного виховання народів. Сьогодні стає очевидною потреба в детальному дослідженні соціального інтелекту як своєрідного колективного регулятора, який попереджає про небезпеку в точках біфуркації і виробляє альтернативні шляхи розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кушерець В.І. Суспільний інтелект та інформатизація (теоретичні аспекти) // http://www.znannya.org.ua/post/2/102_4.htm.
2. Каньгин Ю.М., Яковенко Ю.И. Введение в социальную когнитологию. – К.: Наукова думка, 1992. – 108 с.
3. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
4. Урсул А.Д. Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества. – М.: Изд-во ЛУИ, 1993. – 275 с.
5. Вовканич С.І. Інтелект у шатах духовності // http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm.
6. Вовканич С.І., Парфенцева Н.А. “Социальный интеллект”: метафора или научное понятие? // Социологические исследования. – 1993. – № 8.
7. Ford M.E., Tisak M.S. A further search for social intelligence // Journal of Educational Psychology. – 1983. – № 75. – P. 196-206.